

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.87) «1938/1939»

DOI: 10.24144/2523-4498.2(41).2019.184288

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ МАНЕВРИ УРЯДУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ УГОРСЬКОЇ АГРЕСІЇ (СЕРЕДИНА БЕРЕЗНЯ 1939 Р.)

Пагіря Олександр Михайлович

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Меморіального музею

“Територія терору”, м. Львів

E-mail: bandusak@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-2481-9769>

У статті розглядаються дипломатичні заходи уряду А. Волошина спрямовані на забезпечення міжнародного визнання незалежності Карпатської України та захисту її суверенітету в умовах розпаду Чехо-Словаччини та початку збройної агресії гортістської Угорщини у середині березня 1939 р. На основі широкого комплексу джерел українського та іноземного походження, зокрема дипломатичних документів з німецьких, польських і чеських архівів, аналізуються чотири основні зовнішньополітичні лінії уряду Карпатської України: 1) спроби отримання протекторату з боку гітлерівської Німеччини за словацьким сценарієм; 2) звернення до країн західної демократії (Великої Британії, Франції та США) щодо дипломатичного втручання та врегулювання конфлікту з Угорщиною; 3) намагання вийти на прямі переговори з Будапештом, щоб припинити бойові дії та обговорити долю краю у складі Угорщини; 4) спроби заручитися підтримкою Румунії у конфлікті з Угорщиною та отримання протекторату Бухареста. Всі чотири вектори, попри їхню суперечливість і неоднозначність, переслідували за мету збереження суверенітету Карпатської України та міжвоєнних завоювань українського руху в регіоні. Жоден із них врешті-решт не приніс успіху карпатоукраїнському уряду з огляду на несприятливу міжнародну ситуацію. Німеччина вирішила коштом Карпатської України втягнути Угорщину у свій військово-політичний союз у майбутній війні в Європі; країни Заходу проковтнули зникнення з карти континенту цілої країни – Чехо-Словаччини і зробила вигляд, ніби питання Карпатської України раптом стало внутрішньою справою Угорщини; Будапешт, отримавши з німецьких рук Підкарпаття, не мав жодного бажання вести переговори з представниками хустського уряду, адже вважав себе повноправним господарем регіону; Румунія, попри наявність власних територіальних апетитів на південно-східну частину Карпатської України, вважала небезпечним ув'язуватись у відкритий конфлікт зі своїм сусідом.

Ключові слова: Карпатська Україна, Хуст, Августин Волошин, Німеччина, Угорщина, Румунія, країни Заходу, протекторат.

Постановка проблеми. В умовах розпаду Чехо-Словаччини 14 – 15 березня 1939 р. уряд Карпатської України пішов на проголошення незалежності краю від Праги, поставши перед нагальною проблемою отримання міжнародного визнання та його захисту від агресії з боку сусідньої Угорщини. У першу чергу, у Хусті розглядали можливість реалізації словацького сценарію – отримання протекторату Німеччини. Українські лідери сподівалися на захист Берліна, як одного із ключових гарантів кордонів Карпатської України за умовами Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. Втім, попри домінуючий погляд в історіографії, цей вектор не був єдиним на порядку денному карпатоукраїнського уряду. В розпачі останній також звернувся за допомогою до країн Заходу, а окрім цього запропонував сусідній Румунії обійняти протекторат над краєм та направити війська для захисту від угорців. Поряд з цим не виключалася і можливість отримання автономії у складі самої Угорщини, війська якої розпочали окупацію регіону. Магістральною лінією усіх цих зовнішньополітичних

пошуків був порятунок місцевого населення від угорських репресій та захист міжвоєнних завоювань українського руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій історіографії [Вегеш, 1997; Боднар, 1997; Болдижар, 1998; Богів, Задорожний, 1999; Вони боронили Карпатську Україну, 2002; Вегеш, 2004; Вегеш, Токар, 2009; Васирина, 2009; Вегеш, Токар, 2018; Jagnecki, 2018] дана проблема отримала тільки часткове висвітлення. Дослідники приділяли здебільшого увагу прони́мецькій орієнтації уряду Августина Волошина та його спробам отримати протекторат Третього Рейху, й лише інколи згадували про інші альтернативи, зокрема звернення про підтримку до сусідньої Румунії. Документи українського та іноземного (німецького, угорського, румунського, американського, британського, французького, польського) походження дають можливість окреслити ширший горизонт міжнародних пошуків «одноденної держави».

Мета. У даній статті спробуємо розглянути чотири основні зовнішньополітичні вектори

карпатоукраїнського уряду в драматичні дні розпаду Чехо-Словацької республіки у середині березня 1939 р.

Невизнана держава

Проголошуючи свою державну незалежність на засіданні Союму 15 березня 1939 р., Карпатська Україна, з точки зору міжнародного права, здійснювала правозахисну сецесію в умовах остаточного розпаду Чехо-Словацької та загрози окупації краю з боку гортистської Угорщини, або так званий *remedial secession* – відокремлення заради порятунку. У момент кризи чехословацької державності Карпатська Україна, як автономний суб'єкт триєдиної федерації, активувала свій суверенітет за умовчанням (*quiescent sovereignty*) та здійснила спробу реалізувати своє право на самовизначення у формі незалежної держави [Савчин, с. 257, 259–260].

За визначенням істориків і політологів, проголошена незалежна Карпатська Україна мала всі ознаки державності [Małkiewicz, 2010, s. 121–123], включно з власною територією (11 094 км²), окресленою Віденським арбітражем, населенням (544 тис. осіб) із власним крайовим громадянством, урядом, державними органами і посадовими особами, суверенітет, що проявлявся у самостійності та верховенстві влади у межах її території, а також здатності видавати закони та проводити власну зовнішню політику. Хоча жоден з цих критеріїв не був дотриманий повністю. Зокрема, з початком угорського наступу уряд Карпатської України втратив контроль над певною частиною своєї території. Від самого початку суверенітет новонародженої держави обмежувався присутністю чехословацьких збройних сил та адміністративного апарату ЧСР. З поступовим відходом чехословацьких військ територію Карпатської України обороняли її збройні сили – Національна Оборона Карпатської України, яка хоча і не була повноцінною армією, мала власне озброєння, уніформу, командування, мобілізаційний резерв, контролювала значну частину території і протягом певного часу чинила опір угорським військам. Карпатська Україна мала власного президента, уряд і парламент, обраних на законних виборах, які діяли в межах чинного законодавства і мали підтримку населення. Державні органи не були сформовані повністю, але їх розбудова розпочалася ще у жовтні 1938 р. і тривала вже понад п'ять місяців. Союм Карпатської України прийняв Конституцію, яка, однак, не була застосована у реальному житті через угорську окупацію. У зв'язку з цим, польський дослідник історії Другої Чехо-Словацької Анджей Малкевич називає Карпатську Україну «фрагментарною державністю» [Małkiewicz, 2013, s. 396].

Однією із функцій держави є здійснення власної зовнішньої політики. Формування засад останньої розпочалося ще у період автономії, коли уряд Підкарпатської Русі/Карпатської України на чолі з А. Волошином за згодою Праги (а часто і без неї) проводив переговори та вступав у контакти з офіційними представниками іноземних держав,

насамперед Німеччини, Угорщини, Румунії, Великої Британії, Франції та США. Хоча згідно нової конституції ЧСР, право на здійснення зовнішньої політики залишалося у виключній компетенції Праги, кожна із частин триєдиної Чехо-словацької держави намагалась проводити внутрішню і зовнішню політику на свій розсуд, не враховуючи наявність єдиної федералізованої держави [Мар'яна, 2003, с. 6].

Відповідальним за зовнішньополітичний напрямок Карпатської України був Юліан Ревай, який після проголошення незалежності останньої 14 березня 1939 р. був заочно призначений міністром закордонних справ. Водночас визначальний вплив на формування засад зовнішньої політики молодій республіці мав сам прем'єр-міністр Августин Волошин (обраний 15 березня 1939 р. президентом). Саме він був ініціатором ключових кроків Карпатської України на міжнародній арені, які реалізовувались міністром (з 15 березня 1939 р. прем'єр-міністром) Ю. Реваєм та новоспеченими дипломатами республіки, Вікентієм Шандором у Празі, Володимиром Стахівим у Берліні та Юліаном Брацайком, Миколою Долинаєм та Михайлом Дуткою у Будапешті.

Німецький вектор

У пост-мюнхенських реаліях єдиною країною, яка могла надати міжнародні гарантії державного існування у тогочасній Європі була гітлерівська Німеччина. Після ганебної Мюнхенської змови західні демократії (Франції та Велика Британія), слідуючи політиці «умиротворення», фактично добровільно віддали регіон Центрально-Східної Європи у руки Третього Рейху. Жодне важливе міжнародне питання у цій частині континенту у той час не вирішувалося без згоди Берліна. Більше того, для карпатських українців Німеччина була тією країною, яка (дарма, що з маніпулятивною метою) апелювала до вільсонівського права націй на самовизначення. Третій Рейх також до певної міри виступав гарантом кордонів Карпатської України, які були накреслені Віденським арбітражем 2 листопада 1938 р., за яким до Угорщини були передані південно-західні території краю з переважаючим угорським населенням.

Перші спроби отримання міжнародного протекторату Німеччини над краєм відносяться до періоду Віденського арбітражу. Під час короткої зустрічі з міністром закордонних справ Німеччини Йоахімом Ріббентропом на полях третейської конференції 2 листопада 1938 р. прем'єр А. Волошин звернувся до Берліна з проханням взяти регіон під свою протекцію. Однак німці відхилили цю пропозицію, пославшись на те, що кордони, встановлені Віденським арбітражем, є остаточними, майбутнє Карпатської України – гарантоване їй українцями, мовляв, можуть покладатися на це [РА АА, *Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland*, R. 103408, s. 43]. У той час Карпатська Україна зазнавала руйнівних наслідків від угорської та польської підірвної діяльності і відчайдушно шукала міжнародної підтримки. Німецька протекція

видавалася її очільникам найбільш оптимальним варіантом забезпечення кордонів Карпатської України та її вільного існування.

Питання німецького протекторату знову актуалізувалося на початку березня 1939 р. у зв'язку з обговоренням у Хусті планів Словаччини проголосити самостійність під захистом Третього Рейху. Це ставило на порядок денний питання оголошення незалежності Карпатської України. Оскільки передбачалося, що після виходу Словаччини з ЧСР сусідні Угорщина та Польща неодмінно розпочнуть агресію проти молодій республіки, остання мала теж просити про захист Берліна. У зв'язку з цим, прем'єр А. Волошин вирішив на місці прозондувати ґрунт щодо можливості отримання німецького протекторату. З документів німецького консульства у Хусті відомо, що 7 березня 1939 р. під час розмови з німецьким консулом Вальтером Шплеттоссером він висловився за проголошення незалежності Карпатської України під охороною Третього Рейху. Однак вже наступного дня німецький державний секретар Ернст Вайцекер надіслав вказівку хустському консулу надалі уникати розмов на політичні теми з головою карпатоукраїнського уряду та іншими українськими діячами [Suško, 1973, s. 195; Kotowski, s. 93–94]. Берлін не мав наміру відповідати на заклик хустської влади і продовжував дотримуватися політики «стриманості» в українському питанні. Всупереч спекуляціям у західних ЗМІ та дипломатичних колах щодо гітлерівських планів походу проти СРСР із плацдарму у Карпатській Україні, питання останньої було визнано у Берліні неактуальним ще на початку жовтня 1938 р. [DGFP, 1951, p. 52].

Перше офіційне звернення у Берлін щодо надання протекторату над Карпатською Україною було відправлено з Хуста 14 березня 1939 р. о 1:30 ранку. Після отримання інформації про нічну аудієнцію колишнього голови словацького уряду Йозефа Тісо у фюрера, результатом чого мало стати проголошення незалежності Словаччини та, відповідно, переривання зв'язків Карпатської України з рештою території республіки на заході, лідер карпатоукраїнського уряду вирішив діяти на випередження. У ніч з 13 на 14 березня 1939 р. він віддав наказ начальнику хустської жандармерії Володимиру Ваці передати карпатським січовикам зброю зі складів чехословацької жандармерії, аби ті мали змогу обороняти Карпатську Україну у випадку раптового угорського нападу, а сам з нічним візитом навідався до німецького консула Гамількара Гофмана в готелі «Коруна», під час якого передав коротку телеграму наступного змісту: «До міністра закордонних справ, Берлін, Німеччина. Від імені уряду Карпатської України я прошу Вас прийняти до відома проголошення нашої незалежності під охороною Німецького Рейху. Прем'єр-міністр Д-р Волошин, Хуст» [PA AA, Innere Politik. Parlaments, R. 103419, s. 149; Ibidem, Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland, R. 103408, s. 26].

Цю телеграму історики раніше помилково датували 15 березням 1939 р. [Злепко, 1994, с. 295–

296], вважаючи, що прохання про німецький протекторат надійшло з Хусту тільки після проголошення незалежності Карпатської України ввечері 14 березня 1939 р. Однак зміст повідомлення Гофмана в Берлін не залишає сумнівів у тому, що це сталося ще до кривавого зіткнення з чехословацькими військами в Хусті та його околицях [Пагіря, 2019, с. 21–37] та проголошення незалежності Словаччини.

Очевидно, що у такий спосіб А. Волошин намагався діяти на випередження з метою отримання гарантій захисту Німеччини від очікуваної агресії з боку Угорщини ще навіть до офіційного ухвалення рішення уряду та Союму про самостійність Карпатської України.

У складних міжнародних обставинах середини березня 1939 р. в уряді Карпатської України була єдина можливість зберегти своє існування – слідувати прикладу сусідньої Словаччини, що, в свою чергу, передбачало певну форму підпорядкування інтересам Берліна. Наскільки лідери Карпатської України усвідомлювали межу залежності новоутвореної держави від Третього Рейху і яку ціну були готові платити за її політичне існування на сьогодні важко з'ясувати. У тогочасній Європі ще не існувало прикладів німецького протекторату над іноземними країнами, що міг дати діячам у Хусті певне уявлення про те, як могли виглядати подальші відносини Карпатської України з Німеччиною.

Після завершення боїв з чехословацькими військами в Хусті, у першій половині 14 березня 1939 р. до помешкання німецького консула Г. Гофмана у готелі «Коруна» був направлений представник уряду Карпатської України з повідомлення про те, що угорські війська перейшли кордон поблизу Підгорян, на північ від Мукачева, і просувалися силою чотирьох полків у напрямку Сваляви. У зв'язку з цим, хустський уряд просив Німеччину здійснити інтервенцію в Будапешті, щоб зупинити наступ гонведів [DGFP, 1951, p. 254–255].

Вже після офіційного проголошення урядом незалежності Карпатської України ввечері цього ж дня, А. Волошин о 23:05, надіслав у Берлін свою другу ноту з проханням про протекторат: «Від імені уряду Карпатської України повідомляю, що внаслідок оголошення незалежності Словаччини ми не можемо залишатися далі у складі Чехо-Словацької федеративної держави. Водночас наш уряд висловлює велику подяку німецькому народу та Вам за справжню підтримку національних устремлінь українського народу і віддається під могутній захист Німецького Рейху» [PA AA, Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland, Vol. IV 127, R. 103408, s. 27].

Перебуваючи у Празі вночі 14 – 15 березня 1939 р., новопризначений міністр закордонних справ Карпатської України Ю. Ревай просив через німецького повіреного у справах Андора Генке «протекторату проти угорців, які просунулися вглиб території Карпатської України на 10 км, а також проти чехів» [DGFP, 1951, p. 271]. Курсуючи між Віднем і Берліном, він протягом кількох днів без успіху намагався добитися аудієнції у Й. Ріббентрона

[AAN, Sztab Główny w Warszawie 1919 – 1939, cz. I, sygn. 616/362, s. 91]. Не отримавши відповіді до ранку 15 березня, український уряд просив Німеччину повідомити як можна швидше, чи Карпатська Україна була обіцяна Угорщині [DGFP, 1951, p. 275].

О 16:00 15 березня 1939 р., у перерві між засіданнями Союму, А. Волошин відправив у Берлін свою третю телеграму: «Ми проголошуємо незалежність Карпатської України і просимо протекції Німецького Рейху. Водночас повідомляємо, що угорські війська перейшли сьогодні о 6 год. ранку [насправді 14 березня 1939 р. – О. П.] наш кордон поблизу Мукачево. Просимо вжити заходів проти угорців, як також захисту і допомоги проти чехів, які застосовують силу» [DGFP, 1951, p. 275–276].

Після засідання Союму, о 19.20 з Хуста на Вільгельмштрассе надійшла чергова нота: «Уряд Карпатської України звертається до Міністерства закордонних справ з проханням, з огляду на позицію німецького уряду в мюнхенському договорі, взяти до уваги несправедливий напад угорських військ на територію Карпатської України та здійснити демарш у цій справі перед угорським урядом. Уряд Карпатської України наказав головному командуванню збройних сил організувати оборону країни. Бойові дії вже розпочалися. Цивільне населення, не маючи достатньо зброї, дає гідну та героїчну відсіч загарбнику. Українські збройні сили, які тільки створюються, тим не менше, можуть витіснити угорські війська із зайнятих ними територій. Втручання німецьких військ є нагальним в даній ситуації. Ми просимо взяти це до уваги. Прем'єр-міністр Августин Волошин» [РА АА, Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland, Vol. IV 127, R. 103408, s. 30].

Однак офіційний Берлін мовчав, оскільки доля краю ще 11 – 12 березня 1939 р. була вирішена на користь Угорщини. Як писав у своїх спогадах німецький повірений у Празі А. Генке: «Ніколи чесний і щирий український патріот (А. Волошин – О. П.) не міг насмілитись допустити щонайменшої думки про зраду свого, начебто, німецького друга» [Hencke, 1977, s. 278].

Під час нічної зустрічі з президентом Чехо-Словаччини Емілем Гахою 15 березня 1939 р., на якій останній погодився передати долю чеського народу до рук Гітлера, останній підтвердив відсутність німецьких інтересів на схід від Малих Карпат [Čelovský, 1997, s. 216] і заявив, що вирішив «умити руки від цієї держави» (Карпатської України) [Адам, 1964, с. 103]. Більше того, як доповідав угорський посол в Німеччині Деме Стояї, Берлін самим рішучим чином закликав угорців до поспішності у просуванні своїх військ і створенні «доконаного факту» в Карпатській Україні [Tóth, 2015, s. 281].

Відчуваючи свою безпорадність у цій ситуації, Хуст спробував також неофіційні канали комунікації з Третім Рейхом за посередництва ОУН. Керівник української пресової служби у Відні В. Стахів ще 14 березня 1939 р. відправив на адресу керівника політичного відділу МЗС Німеччини Гюнтера Альтенбурга лист, в якому просив звернути увагу на

телеграми А. Волошина із проханням про допомогу. «Українці мають намір разом з чеськими силами захищатися проти будь-якого нападу, навіть спільного з боку поляків та угорців, і якщо не отримають допомогу, будуть відразу піднімати загальне повстання на українських землях Польщі», – писав Стахів [DGFP, 1951, p. 257]. Наступного дня останній взяв на себе роль офіційно представляти інтереси Карпатської України у Німеччині.

У відповідь на численні запити щодо німецької допомоги Карпатській Україні речниками в Берліні було публічно спростовано інформацію про те, що Німеччина для реалізації власних цілей коли-небудь прагнула створити «П'ємонт» на Закарпатті для побудови «Великої України». При цьому було роз'яснено, що уряд Рейху хотів тільки забезпечити право народів Чехо-Словацької федерації на самовизначення, яке після розпаду останньої стало ілюзорним. Німецькі офіційні кола заявили, що відтепер питання Карпатської України ставало повністю угорською справою, й відтак, прохання Хуста про допомогу не могло мати жодних наслідків [Діло, 17 березня 1939, с. 5]. Інше офіційне комюніке, відправлене з Берліна у Будапешт стверджувало, що «Рутенія цікавила Німеччину до тих пір, поки вона була частиною Віденського арбітражного рішення. Оскільки Чехо-Словаччина припинила своє існування, Віденський арбітраж вважається вже суто історичним документом, а відтак, це є виключною справою Угорщини як вона розрачується з Рутенією. Це питання стало тепер угорським» [Seton-Watson, 1939, p. 193].

Німецька преса, яка протягом автономного періоду не втомлювалась тримати у фокусі міжнародної громадськості питання національного самовизначення краю, несподівано проігнорувала повідомлення про проголошення незалежності Карпатської України та її прохання про німецьку допомогу [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 3, спр. 6, арк. 64].

За словами співробітника бюро МЗС Німеччини Петера Клейста, який напередодні ліквідації Чехо-Словаччини розробляв для фюрера пам'ятні записки з українського питання, пропонуючи йому різні аргументи на користь збереження Карпатської України, А. Гітлер спростував заяви, згідно якими він був, начебто, вплутаний в українські справи: «Якщо я б був пов'язаний з українцями та їхніми політичними планами, то у Відні не проголошував б арбітражного рішення, яке зробило Карпатську Україну нежиттєздатною» [Год кризиса, 1990, с. 273]. Як заявляв П. Клейст, він випробував всі засоби для порятунку Карпатської України, вказуючи на її важливе значення у зв'язку з німецькими планами на сході. «Я звертав увагу на можливість сильного обурення українців проти Німеччини у випадку, якщо ми віддамо Карпатську Україну Угорщині. Нарешті, я вказав на те, що ми не можемо раптово порвати з українцями після того, як підтримували їх сподівання на утворення Карпатської України з німецькою допомогою та підтримкою. На фюрера ці аргументи на справили враження. Як мені повідомив міністр закордонних справ, Гітлер на все це відповів: «Це

трагічно, але неминуче» [Военная разведка информирует, 2008, с. 63–64].

Новопризначений представник карпатоукраїнського уряду у Берліні В. Стахів 16 березня 1939 р. зробив демарш на зустрічі з державним секретарем Німеччини В. Кепплером щодо позиції його держави у питанні Карпатської України. При цьому останній заявив, що уряд Рейху не може здійснити інтервенцію в Будапешті з вимогою зупинити угорський наступ, так як провал цих дипломатичних зусиль мав би автоматично призвести до відповідних мілітарних кроків проти Угорщини, до чого Німеччина не була готова. Він також зазначив, що уряд в Хусті нібито запізнився із проханням про охорону, і зробив вигляд, начебто його звернення були насправді вигадкою закордонних журналістів [Стахів, 2005, с. 222–224].

Продовжуючи не вірити у «зраду» німців, А. Волошин у додаток до численних нот у Берлін ввечері 15 березня 1939 р. вирішив звернутися особисто до А. Гітлера із короткою телеграмою: «Я відчуваю свій обов'язок висловити мою щире вдячність за Вашу підтримку і прошу одночасно Вашого сприяння у теперішній критичній ситуації» [РА АА, Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland, R. 103408, s. 36]. Втім, у той момент фюреру було не до Карпатської України – він тріумфував, урочисто в'їхавши на празький Град [Tomášek, s. 229].

Ввечері цього ж дня німецький консул у Хусті Г. Гофман, відповідно до отриманих інструкцій з Берліна, усно заявив членам уряду Карпатської України, що в умовах наступу угорської армії вздовж всієї демаркаційної лінії німецький уряд твердо радив не чинити опору. Німеччина не могла надати протекторат і пропонувала захист тільки окремих осіб [DGFP, 1951, р. 276; Рогач, с. 113]. Як згадував німецький повірений у Празі А. Генке: «Відповідь, яку консулу Гофману, що був розуміючим другом карпатських українців та їхнього прем'єра, дозволили передати усно, не могла бути жакливішою з політичної та людської точки зору; вона показала з жорстокою чіткістю увесь масштаб катастрофи, що насувалася на країну» [Hencke, 1977, s. 279].

В умовах угорської агресії міжнародна позиція Хуста спиралася на договірно-правову базу мюнхенської доби, яка забезпечила міждержавні гарантії кордонів автономної Підкарпатської Русі у складі Чехо-Словацької республіки. У зв'язку з цим, уряд Карпатської України окремою телеграмою звернувся до іншого підписанта Мюнхенського договору та Віденського арбітражу – фашистської Італії. Повідомляючи Рим про напад угорських військ і збройний опір української національної оборони, Хуст зазначав, що остання могла скласти зброю лише за наказом уряду Карпатської України й у випадку, якби мюнхенські держави, насамперед Німеччина, офіційно заявили про свій дозвіл на збройну окупацію краю Угорщиною [AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (II RP), sygn. 5463, s. 225].

Однак, надавши ще 12 березня 1939 р. «зелену світло» Будапешту на зайняття Карпатської України,

Третій Рейх водночас не хотів офіційно афішувати цей крок, побоюючись остаточно втратити прихильність українців. Відтак, жодного публічного роз'яснення ситуації з боку Берліна не надійшло, попри категоричні вимоги уряду в Хусті якнайшвидше повідомити, чи Німеччина пообіцяла Карпатську Україну Угорщині.

Апеляції до Заходу

Після невдачі з отриманням протекторату Німеччини уряд Волошина апелював до демократичних держав. Ще 14 березня 1939 р. представник карпатоукраїнського уряду у Празі В. Шандор передав американському послу Вільбуру Карру ноту за підписом міністра закордонних справ Карпатської України Ю. Ревая, в якому той повідомляв про реалізацію права на самовизначення та проголошення незалежності Карпатської України внаслідок відповідного кроку з боку Словаччини та розпаду ЧСР [Archives of Ontario, F 2118-2-1-157]. Протягом наступних днів відповідні ноти були розіслані через дипломатичні представництва у Берліні та Відні на адресу урядів Великої Британії, Франції, Югославії, Румунії та Польщі [Шандор, 1996, с. 363; Shandor, 1969, р. 340; Kennan, 1968, р. 88–90]. Їхній текст був майже ідентичний: «Вже декілька днів на терені Карпатської України тривають криваві бої без оголошення війни. Уряд Карпатської України апелює до урядів європейських держав з проханням про інтервенцію перед угорським урядом задля припинення бойових дій та врегулювання питання Карпатської України дипломатичним шляхом без непотрібного пролиття крові» [AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (II RP), sygn. 5463, s. 227].

У своїх нотах міністр Ревай просив європейські держави повідомити свою позицію щодо угорської агресії проти Карпатської України, як колишньої складової Чехо-Словацької республіки [The French Yellow Book, 1939, р. 92; Lidové Noviny, 17 března 1939, s. 2; Діло, 16 березня 1939, с. 1]. Однак жодна держава не вважала за потрібне реагувати.

Перебуваючи у відчаї, 18 березня 1939 р. канцелярія уряду Карпатської України звернулася з черговою телеграмою до американського посла у Празі, в якій повідомляла про невдалі спроби Хуста домогтися припинення бойових дій на Підкарпатті та просила вжити термінових заходів для припинення конфлікту та пошуку шляхів мирного врегулювання з угорською владою. Внаслідок цього в американських дипломатів склалося враження, що Німеччина відмовилася відгукнутися на пряме звернення карпатських українців про допомогу, натомість порадивши їм самостійно владнати свої розбіжності з угорцями [Archives of Ontario (Toronto, Canada), F 2118-2-1-261; Kennan, 1968, р. 89].

Великобританія, Франція та США, намагаючись уникнути зайвих дипломатичних наслідків під час окупації Угорщиною Карпатської України, зробили вигляд, ніби підкарпатське питання є внутрішньою проблемою Угорщини. Зокрема, британський посол у Будапешті Джофрі Нокс засудив угорську інвазію як акт насильства, однак ні він, ні міністр закордонних

справ Великобританії лорд Едуард Галіфакс, ні прем'єр-міністр Невілл Чемберлен ніколи не висловлювали офіційного протесту на адресу Будапешта. Зокрема, угорські дипломати помітили, що в той час, коли британська дипломатична служба видала інструкції пресі гостро виступати проти захоплення вермахтом Богемії та Моравії, вона в той же час прихильно поставилася до військової акції Угорщини в Карпатській Україні, не заявивши проти цього свого протесту [Пушкаш, 1999, с. 40].

Зокрема, виступаючи в Палаті лордів 20 березня 1939 р., лорд Галіфакс не дав жодної оцінки угорській окупації Підкарпатської Русі, на відмінну від розлогого пасажу про поглинання Третім Рейхом чеських земель, яке він назвав «грубим порушенням міжнародного права, суверенних прав і свобод чехів» [The British War Blue Book, 1939, p.6].

У своїй відповіді на запитання щодо того, чи уряд Його Величності підтримає Рутенію у її прагненні вирішувати власну долю на засаді самовизначення в дусі Мюнхенської угоди, прем'єр-міністр Чемберлен 16 березня 1939 р. відповів, що статус Рутенії був начебто врегульований між русинськими органами влади та угорським урядом, і з боку Лондона не було б жодної користі втручатися у ці справи [British Foreign Office Files, 1997, p. 158].

Події в Карпатській Україні мали для Лондона периферійне значення. Неофіційно Форін офіс дав зрозуміти Будапешту своє задоволення тим фактом, що «в Карпатську Русь увійшли угорці, а не німці». Англіїці помилково сприйняли дії угорців не як співучасть разом з Німеччиною у розчленуванні Чехо-Словаччини, а як акт, здійснений проти волі Берліна [Bán, 2004, p. 59–60; Becker, 2015, p. 684–690].

У той же час міністр закордонних справ Франції Джордж Бонне безпосередньо привітав угорського посла в Парижі, зазначивши, що було б краще, якби у Прагу увійшли угорці, а не німці [Macartney, 1957, p. 342]. Ще напередодні розпаду Чехо-Словаччини Париж був поінформований про те, що «нацистські лідери усвідомили помилковість своєї ставки на Карпатську Україну, як відправну базу для реалізації своїх майбутніх планів на сході» [Macartney, 1957, p. 76].

Американський посол у Будапешті Джон Монтгомері, у свою чергу, тільки поцікавився, чи отримав Будапешт дозвіл Берліна на окупацію «Рутенії», і зробив помилковий висновок, що вона відбулася «без відома та поради Німеччини, і значною мірою проти її волі, завадивши тим самим німецькій армії висунутися ще східніше Словаччини та вийти в тил Польщі» [Montgomery, 1993, p. 123]. Західні демократії сподівалися, що встановлений спільний кордон Угорщини з Польщею стане певного роду бар'єром проти німецької експансії на схід. З точки зору стратегічних інтересів Заходу територіальні зміни на сході колишньої ЧСР вважалися навіть вигідними [Smetana, 2008, p. 113].

Спроби переговорів із Угорщиною

Невдовзі після проголошення незалежності Словаччини, о 15:00 14 березня 1939 р. угорський

уряд через чехословацького посла Мілоша Кобра передав ультиматум у Прагу, на виконання якого відводилося всього 12 год. В цьому документі Угорщина де-юре визнавала проголошення самостійності Словаччини. Поряд з цим, посилаючись на події в Карпатській Україні, Будапешт вимагав від чехословацької влади негайно звільнити осіб угорської національності, припинити їх переслідування і забезпечити їм повну свободу організації, видати зброю загонам угорської самооборони, гарантувати захист майна угорських підданих і протягом 24 год. розпочати евакуацію чехословацьких військ із території Карпатської України [Archiv MZV, II. sekce (1918 – 1939), III. řada, kart. 458; Magyarország külpolitikája, 1970, old. 556–557, 563–564]. Цього ж дня, о 19.00 аналогічний ультиматум був переданий угорським військовим представником бароном Віммерспергом уряду Карпатської України у Хусті [Шандор, 1996, С. 339–340].

Пізно ввечері 14 березня надійшла відповідь з Праги: чехословацький уряд пообіцяв виконати більшість пунктів ультиматуму (в т. ч. звільнення інтернованих угорців, забезпечення свободи і захисту майна, виведення чехословацьких військ), однак відмовився озброювати загоми угорської самооборони, посилаючись на закон про автономію Карпатської України, відповідно до якого право на зброю мали тільки армія та органи безпеки [Archiv MZV, II. sekce (1918 – 1939), III. řada, kart. 458].

Зі свого боку уряд Волошина надав власну відповідь, яка зводилася до кількох пунктів: 1) уряд Карпатської України вже провів амністії угорців і надав гарантував свободу діяльності угорських організацій; 2) право на зброю мала лише регулярна армія, у той час як члени спортивних організацій («Січ», «Орел» та «Сокіл») не були озброєні; 3) евакуація чехословацьких військ мала бути проведена згідно закону про Підкарпатську Русь; 4) уряд мав забезпечити захист майна угорського населення поруч з іншими національностями [Archiv MZV, II. sekce (1918 – 1939), III. řada, kart. 458]. Незважаючи на це, Угорщина заявила, що коли хустський уряд не може захистити угорське населення на своїй території, то про нього потурбується Будапешт [Пушкаш, 2006, с. 271].

15 березня 1939 р. о 12.30 міністр закордонних справ Угорщини Іштван Чакі надіслав на адресу А. Волошина в Хуст прямиий ультиматум, в якому пропонував останньому без жодного опору передати Угорщині всю повноту влади на території Закарпаття. Відповідь потрібно було надати до 20.00. В надісланій о 16.50 телеграмі А. Волошина повідомлялось: уряд проголошеної цього дня самостійної Карпатської України направив в Будапешт делегацію у складі трьох осіб (Ю. Брацайко, М. Долинай та М. Дутка) для проведення переговорів з приводу державної приналежності краю. Він просив призупинити військові дії до їх завершення. Цього ж вечора, о 18.05 Іштван Чакі відповів, що угорський уряд гостинно зустрине сьогодні заявлену делегацію, але вже розпочаті військові дії неможливо зупинити з

«технічних причин». Угорський уряд мав намір чим швидше зайняти Карпатську Україну і просив Августина Волошина як церковного діяча зробити все для уникнення кровопролиття [The New York Times, 16 March 1939, p. 1].

Про бажання вести переговори щодо долі краю в рамках Угорського королівства заявив також у своїй телеграмі на ім'я регента Міклоша Горті міністр Ю. Ревай, що у той час перебував у Відні. Однак угорський уряд відкинув пропозицію переговорів і висунув уряд у Хусті ультиматум про передачу владу угорським військовим представникам до 8 години вечора 15 березня 1939 р. [Адам, 1964, с. 105–106].

Попри негативну відповідь угорського уряду, уповноважена урядом А. Волошина карпато-українська делегація вирушила до Будапешта. Не маючи змоги вранці 16 березня 1939 р. перетнути лінію фронту поблизу Великої Копані через сильний угорський обстріл (за іншою версією, була зупинена січовиками та відправлена назад до Хуста від тим приводом, що «нема чого їхати переговорювати з мадярами» [Єфремов, 2009, с. 60]), делегації довелося перетнути румунський кордон у Великому Бичкові та провести цілий день у Сиготі, очікуючи офіційного дозволу румунського уряду на проїзд в Угорщину [Брашайко, 2009, с. 45–46].

Тільки ввечері 17 березня 1939 р. делегати прибули в Будапешт і відразу завітали в будівлю МЗС Угорщини, де їх зустрів найнижчий за рангом чиновник – помічник секретаря міністра Елемар Уйпетері [Пушкаш, 2006, с. 293]. Останній, виступаючи в якості приватної особи, порадив українцям звернутися до угорського державного секретаря з питань національних меншин д-ра Тібора Патоки. Однак останній відмовив карпатоукраїнській делегації в аудієнції, пославшись на факт зайняття угорськими військами території Закарпаття. Українським представникам було запропоновано викласти своє прохання у письмовому вигляді. Відтак, 19 березня вони надіслали лист угорському прем'єр-міністру графу Пала Телекі із пропозицією надати Закарпаттю територіальну автономію у складі Угорського королівства, щоб українська національність мала змогу «збереглась в рамках угорської держави, проявила свою культурність в області літературної мови, адміністрації, релігії, шкіль, господарства та юриспруденції». У документі зазначалося, що «уряд Карпатської України визнає, що територія Закарпаття, в силу історичних, геополітичних та господарських обставин належала до Угорщини і що корінне українське населення отримує гарантію на життя, якщо йому нададуть територіальну автономію лише в межах Угорської держави» [ГДА СБУ, ф. 13, спр. 928, т. 2, арк. 29–30]. Українські делегати просили угорського прем'єра врахувати вимоги влади Карпатської України та поставити це питання на обговорення угорського королівського уряду. Детальнішу заяву про проект автономії, організацію місцевого уряду та парламенту делегація передала 26 березня 1939 р. до рук державного секретаря д-ра Тібора Патоки [ГДА СБУ, ф. 13, спр. 928, т. 2, арк. 11–12].

Однак угорські правлячі кола, засліплені ідеєю відновлення тисячолітньої держави св. Іштвана, відкинули звернення української делегації, проігнорувавши сам факт її прибуття та кількомісячного перебування в столиці Угорщини [Пагіря, 2009, с. 49–70]. В умовах успішного просування гонведів у напрямку польського кордону, миротворчі заклики карпатоукраїнського уряду та його пропозиції політичного врегулювання конфлікту не мали для Будапешту жодного значення. Угорці вважали себе повними господарями ситуації і не потребували порад купки закарпатських політиків, які на той момент втратили владу в краї. Тим часом угорський уряд приступив до розроблення своїх проектів автономії краю, яким так ніколи і не судилося бути втіленими в життя.

Румунський протекторат

В умовах відсутності чітких сигналів із Берліна та Будапешта, уряд Карпатської України водночас спробував прозондувати ґрунт щодо можливості отримання румунського протекторату над краєм. Німецький консул у Хусті Гофман рапортував 15 березня 1939 р.: «Якщо угорські війська будуть просуватися далі, уряд Карпатської України має намір попросити Румунію окупувати їхню країну» [DGFP, 1951, р. 275].

Очевидно, що в умовах стрімкого угорського наступу допомога Румунії розглядалася в Хусті в якості альтернативи протекторату Німеччини. Протягом всього автономного періоду Бухарест надавав продовольчу та матеріальну допомогу хустському уряду, що внаслідок уривання території краю за Віденським арбітражем перебував у вкрай скрутному економічному становищі. Довгий час румунський уряд виступав проти анексії Карпатської України Угорщиною, прагнучи зберегти прямий зв'язок із своїм союзником по Малій Антанті – Чехо-Словацькою. Водночас у Бухаресті розуміли, що угорська окупація Карпатської України каталізує угорські ревізіоністські претензії проти себе і послабить обороноздатність країни. З огляду на ці обставини, уряд Карпатської України розглядав Румунію якщо не в якості союзника, то принаймні країни з нейтральною позицією. Однак в умовах розпаду Чехо-Словацької держави Бухарест висунув власні територіальні претензії на південно-східну частину Підкарпаття [DGFP, 1951, р. 278], де компактно проживала румунська меншина, а також в рамках оборонних заходів зосередив свої війська на чехословацькому кордоні. Під впливом польської дипломатії Бухарест змінив свою позицію щодо спільного польсько-угорського кордону у Карпатах і покладав у зв'язку з цим певні сподівання на реалізацію плану польського міністра закордонних справ Юзефа Бека щодо здійснення потрійної окупації Карпатської України військами трьох держав – Угорщини, Польщі та Румунії.

Згідно з повідомленням французького посла у Берліні Роберта Кольондра, після вторгнення угорських військ «уряд в Хусті у відчаї запропонував свою країну Румунії» [Trial of the Major War Criminals, 1949, р. 342]. Вже перебуваючи у Загребі 3

квітня 1939 р., А. Волошин офіційно спростував цю інформацію через пресу [Новий шлях, 13 квітня 1939, с. 1], однак наявність такого звернення підтверджують румунські джерела.

Зокрема, прикордонні органи Румунії повідомляли, що перейшовши кордон о 10:50, 16 березня у супроводі начальника служби безпеки Степана Вайди, голови Союму Августина Штефана, секретаря Івана П'єщака та інших президент А. Волошин звернувся у Мараморош-Сиготі до румунського уряду з проханням надати наказ румунській армії перейти на територію Карпатської України та забезпечити захист румунського та українського населення [Grad, 2007, с. 230–231, 233]. В іншій ноті від 17 березня 1939 р. він повідомляв, що угорські «терористичні банди» в умовах евакуації чехословацької армії атакували населення Великого Бичкова та Солотвина, де були здійснені акти грабежу та вбивства цивільних, створивши тим самим загрозу для їхнього життя та добробуту. У зв'язку з цим, президент Карпатської України звертався до командира марамороської групи румунських військ дивізійного генерала Якобічі з проханням окупувати та відновити порядок у Великому Бичкові, Солотвині та можливо Тячеві, так як Румунія, на його думку, могла бути zagrożена подіями у прикордонній зоні [Grad, 2007, с. 235].

Про переговори у Мараморош-Сиготі між представниками влади Карпатської України та генерального штабу Румунії повідомляла також румунська преса, яка писала, що українські урядовці звернулися до уряду в Бухаресті з проханням звільнити Карпатську Україну від угорців [Василина, 2009, С. 120–121].

16 березня 1939 р. Рада Міністрів цієї країни розглядала заяву А. Волошина про можливий перехід Карпатської України до складу Румунії [Венгрия и вторая мировая война, 1962, с. 158–159], яка у підсумку була відхилена. Як заявив прем'єр-міністр Румунії Арман Калінеску: «Зрозуміло, що Румунія не мала жодного інтересу захоплювати територію, населену іншою національністю, а тому не зупинила свою увагу на тому, щоб відповісти на прохання» [Мандрик, 2009, с. 71]. Не прагнучи ув'язуватися у відкритий конфлікт зі своїм сусідом, Бухарест вирішив відмовитися від своїх планів щодо окремих районів Закарпаття.

Висновки. Попри домінуючу тезу в історіографії, німецький вектор не був єдиним на порядку денному хустського уряду у драматичні березневі дні проголошення Карпатської України. Поряд із серйозними сподіваннями на захист з боку Німеччини, лідери Карпатської України відчайдушно шукали підтримки у західних столицях, а також протекції сусідньої Румунії проти угорського наступу. Проявивши надзвичайну дипломатичну

гнучкість, карпатоукраїнські політики водночас пішли на встановлення прямого контакту з урядом у Будапешті, сподіваючись домовитися про припинення бойових дій та умови входження краю до складу корони св. Стефана. Жоден із цих варіантів не приніс успіху уряду Карпатської України, яка була покинута міжнародною спільнотою перед обличчям угорської агресії.

Головна причина невдачі уряду Волошина на зовнішньополітичному напрямку полягала насамперед у несприятливій міжнародній ситуації. Жодна з країн світу не була зацікавлена в існуванні Карпатської України як незалежної держави. Після кількох місяців складної дипломатичної гри Німеччина вирішила коштом Карпатської України втягнути Угорщину у свій військово-політичний союз для майбутньої війни в Європі. Слідуючи політиці невтручання та «умиротворення агресора», країни Заходу мовчки проковтнули зникнення з карти континенту цілої країни – Чехо-Словаччини, зробивши при цьому вигляд, ніби питання Карпатської України раптом стало внутрішньою справою Угорщини. Захід вважав зміну господаря регіону навіть вигідною для своїх стратегічних інтересів у Центрально-Східній Європі. Будапешт, отримавши з німецьких рук Підкарпаття, не мав жодного бажання вести переговори з представниками хустського уряду, адже вважав себе повноправним господарем краю. Румунія, попри наявність власних територіальних апетитів на південно-східну частину Карпатської України, вважала для себе небезпечним ув'язуватися у відкритий конфлікт зі своїм сусідом і не відгукнулася на заклики хустської влади про допомогу.

Відчайдушні кроки карпатоукраїнського уряду задля порятунку проголошеної державності, її міжнародного визнання та припинення збройного конфлікту були свідченням відкритості та прагматизму лідерів Карпатської України, пошуку ними різних варіантів виходу із критичної ситуації. Водночас вони також виявили їхню зовнішньополітичну наївність та нерозуміння геополітичних реалій у Європі у середині березня 1939 р.

Зовнішньополітичні маневри уряду А. Волошина в критичний момент існування Карпатської України можна також трактувати з огляду на фронтірне положення краю з характерними для його мешканців амбівалентністю, множинною ідентичністю, численними культурними і політичними лояльностями, які загалом типові для прикордонних територій, а особливо для Закарпаття. В цьому відношенні карпатоукраїнські політики були подібними до своїх словацьких колег, які постійно маневрували між виявом лояльності до Чехословаччини, з одного боку, та пошуком співпраці з Німеччиною, Польщею та Угорщиною, з іншого боку.

Список використаних джерел

- Andor Hencke, 1977. *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936 – 1939*, München: Fides-Verlagsgesellschaft München.
- András Bán, 2004. *Hungarian-British Diplomacy, 1938 – 1941: The Attempt to Maintain Relations* / Foreword by John Lukac, London.

- András Becker, 2015. The Dynamics of British Official Policy towards Hungarian Revisionism, 1938 – 1939, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 93, № 4, p. 684–690.
- Andrzej Małkiewicz, 2010. Dwudniowe państwo – Karpacka Ukraina w marcu 1939 r., *Lemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* / red. nauk. Stefan Dudra, Bohdan Halczak, Roman Drozd, Iryna Betko, Michal Śmigiel. Tom III, Głogów: Drukarnia Wydawnictwo "Druk - Ar", s. 121–123.
- Andrzej Małkiewicz, 2013. *Samobójstwo demokracji: Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938 – 1939* / Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra: Uniw. Zielonogórski.
- Andrej Tóth, 2015. Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvem v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti, *Paginae Historiae. Sborník Národního archivu*, Roč. 23, č. 2: Podkarpatská Rus, s. 256–314.
- Albert S. Kotowski, 2001. «Ukrainisches Piemont»? Die Karpatenukraine am Vorabend des Zweiten Weltkrieges, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, № 49, Freiburg.
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (Praha), II. sekce (1918 – 1939), III. řada, kart. 458.
- Archives of Ontario (Toronto, Canada), F 2118-2-1-157 (Stephen Rosocha Fond).
- Archiwum Akt Nowych (Warszawa), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (II RP), sygn. 5463.
- Boris Čelovský, 1997. *Řešení česke otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945*, Praha: Tilia.
- British Foreign Office Files on Ukraine and Ukrainians 1917 – 1948 with supplementary files from The War Office, The Cabinet Office and the Empire Marketing Board* by J.V. Koshiv, 1997. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, Edmonton.
- Cornel Grad, 2007. *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919 – 1940). Documente*, Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Ред. В. Чубота, Т. Нікоара, М. Вегеш, Л. Горват. – Cluj-Napoca – Satu Mare, s. 201–252.
- Documents on German Foreign Policy (DGFP) 1918 – 1945. 1951. From the Archives of the German Foreign Ministry. Series D (1937 – 1945) / Volume IV. *The Aftermath of Munich October 1938 – March 1939*, Washington.
- Kennan George Frost, 1968. *From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938 – 1940: Diplomatic Papers*, – Princeton NJ: Princeton Univ. Press.
- Ladislav Suško, 1973. Nemecká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembrovej krízy 1938 do rozbitia Československa v marci 1939, *Československý časopis historický*, XXI. 2, Prague, s. 195.
- Lidové Noviny*, 17 března 1939.
- Macartney, C. A., 1957. *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929 – 1945*. P. II, Edinburg: University Press.
- Magyarország külpolitikája 1938 – 1939. 1970. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936 – 1945/* Ádám Magda; Magyar Tudományok Akadémia. Történettudományi Intézet, Budapest.
- Michał Jarnecki, Piotr Kołakowski, 2017. "Ukraiński Piemont". *Ruś Zakarpaska w okresie autonomii 1938 – 1939*, Warszawa: Wydawnictwo: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Montgomery J. F., 1993. *Hungary the unwilling satellite*, New York.
- The New York Times*, 16 March 1939.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA, Berlin). Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland. Vol. IV 127. R. 103408.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin). Innere Politik. Parlaments –Parteiwesen. R. 103419.
- Seton-Watson R. W., 1939. *From Munich to Danzig*, London: Methuen.
- Smetana V., 2008. *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938 – 1942)*, Prague: Karolinium Press.
- Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg, 1949*. 14 November 1945 – 1 October 1946 – Nuremberg. Volume XXXI.
- The British War Blue Book*, 1939, London.
- The French Yellow Book*, 1939, Paris.
- Tomášek D. 1988. *Deník druhé republiky*, Praha, Naše vojsko.
- Vincent Shandor, 1969. Carpatho-Ukraine: important part of the Ukrainian state, *The Ukrainian Quarterly*, Volume XXV.
- Адам, М., 1964. Загарбання Закарпаття хортистською Угорщиною в 1938 – 1939 рр., *Українсько-угорські історичні зв'язки*, К.: Наукова думка, с. 78–109.
- Боднар, В. Л., Вегеш, М. М., 1997. *Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938 – 1939)*, Ужгород.
- Богів, О., Задорожний, В., 1999. *Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) у міжнародній відносинах (травень 1938 – березень 1939 рр.)*, Ужгород.
- Болдичар, М. М., 1998. *Краю мій рідний. Науково-популярні нариси з історії Закарпаття*, Ужгород.
- Бращайко, Ю. М., 2009. «Що я видів на Закарпаттю...»: Спогади / Передм. та упор. І. Ліхтей, Ю. Сідей, Ужгород: Ліра.
- Василина, Н., 2009. *Карпатська Україна в міжнародних відносинах напередодні Другої світової війни. Нове бачення подій*, Ужгород: Карпати.
- Вегеш, М., 1997. *Карпатська Україна 1938 – 1939 років у загальноєвропейському історичному контексті: у 2-х томах*, Ужгород.
- Вегеш, М. 2004., *Карпатська Україна. Документи і факти*, Ужгород: Карпати.
- Вегеш, М., Токар, М., 2009. *Карпатська Україна на шляху державотворення*, Ужгород: Карпати.
- Вегеш М., Токар, М., 2018. *Вершина духу. До 80-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України*, Ужгород: Карпати.
- Венгрия и вторая мировая война, Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны, 1962.*, Москва.
- Военная разведка информирует, Документы Разведуправления Красной Армии. Январь 1939 – июнь 1941 г.*, 2008. / Сост. В. Гаврилов, Москва: МФД.
- Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців*, 2002. / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич та ін. (Відп. ред. М. М. Вегеш), Ужгород: Карпати.
- Галузевий архів Служби безпеки України, ф. 13, спр. 928, т. 2.

- Год кризиса 1938 – 1939, 1990. Документы и материалы в двух томах. Т. 1 (29 сентября 1938 – 31 мая 1939), Москва: Политиздат.
- Єфремов, С., 2009. *Бої 14 – 15 березня 1939 року на Карпатській Україні* / Ред. та вступ. стаття М. Мушинки, Ужгород: Гражда.
- Діло*, 16 березня 1939.
- Діло*, 17 березня 1939.
- Злепко, Д., 1994. Українське питання у 1938 – 1939 роках і Третій Райх, *Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історико-філософської секції*, Т. 228 (ССХХVIII), Львів, с. 249–308.
- Марьина, В., 2003. *Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина*, Москва.
- Мандрик, М., 2009. Карпатський геополітичний чинник 1938 – 1939 рр. у системі міжнародної дипломатії, *3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, № 1 (32), Київ – Харків: Права людини.
- Новий шлях*, 13 квітня 1939.
- Пагіря, О., 2019. Події 13 – 14 березня 1939 р. в Хусті: путч, повстання чи збройний конфлікт? *Карпатська Україна – незалежна держава. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпатської України* (Ужгород, 14 – 15 березня 2019), Ужгород, с. 21–37.
- Пагіря, О., 2009. Невідомі листи делегації уряду Карпатської України до уряду Угорщини, *3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, № 1 (32), Київ–Харків: Права людини, с. 49–70.
- Пушкаш, А., 1999. Закарпатье в международных отношениях накануне Второй мировой войны, *Карпатська Україна: питання державно-правового розвитку і міжнародного становища*, Ужгород, с. 20–42.
- Пушкаш, А., 2006. *Цивілізація или варварство. Закарпатье 1918 – 1945*, Москва: Европа.
- Рогач, І., 1939. *Під прапором незалежності, Карпатська Україна в боротьбі*. Збірник, Відень: Видання Української Пресової Служби, с. 109–115.
- Савчин, М., 2019. Карпатська Україна та континуїтет української державності, *Карпатська Україна – незалежна держава, Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпатської України* (Ужгород, 14 – 15 березня 2019), Ужгород, с. 253–261.
- Стахів, В., 2005. *Про українську зовнішню політику, ОУН, Карпатську Україну та політичні вбивства Кремля*, Гадяч. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, оп. 3, спр. 6.
- Шандор, В., 1996. *Спомини. Т. 1. Карпатська Україна. 1939 – 1945*, Ужгород: МПП: Гражда.

References

- Adam, M., 1964. Zagarbannja Zakarpattja khortistsjkoju Ughorshhynoju v 1938 – 1939 rr. [The Invasion of Transcarpathia by Horticultural Hungary in 1938 – 1939], *Ukrajinsjko-ughorsjki istorychni zvjazky*, Kyjiv: Naukova dumka, s. 78–109. (in Ukrainian).
- Albert S. Kotowski, 2001. «Ukrainisches Piemont»? Die Karpatenukraine am Vorabend des Zweiten Weltkrieges // *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, № 49, Freiburg. (in German).
- Andor Hencke, 1977. *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936 – 1939*, München: Fides-Verlagsgesellschaft München. (in German).
- András Bán, 2004. *Hungarian-British Diplomacy, 1938 – 1941: The Attempt to Maintain Relations* / Foreword by John Lukac, London. (in English).
- András Becker, 2015. The Dynamics of British Official Policy towards Hungarian Revisionism, 1938 – 1939, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 93, № 4, p. 684–690. (in English).
- Andrej Tóth, 2015. Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvím v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti, *Paginae Historiae. Sborník Národního archivu*, Roč. 23, č. 2: Podkarpatská Rus, s. 256–314. (in Czech).
- Andrzej Małkiewicz, 2010. Dwudniowe państwo – Karpacka Ukraina w marcu 1939 r., *Lemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* / red. nauk. Stefan Dudra, Bohdan Halczak, Roman Drozd, Iryna Betko, Michał Śmigiel. Tom III, Głogów: Drukarnia Wydawnictwo "Druk - Ar", s. 121–123. (in Polish).
- Andrzej Małkiewicz, 2013. *Samobójstwo demokracji: Czechoslowacja w okresie II Republiki 1938 – 1939* / Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra: Uniw. Zielonogórski. (in Polish).
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (Praha), II. sekce (1918 – 1939), III. řada, kart. 458.
- Archives of Ontario (Toronto, Canada), F 2118-2-1-157 (Stephen Rosocha Fond).
- Archiwum Akt Nowych (Warszawa), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (II RP), sygn. 5463.
- Bodnar, V. L., Veghesh, M. M., 1997. *Karpatsjka Ukrajina v mizhnarodnykh vidnosynakh (1938 – 1939)* [Carpathian Ukraine in International Relations (1938 – 1939)], Uzhghorod. (in Ukrainian).
- Boghiv, O., Zadorozhnyj, V., 1999. *Karpatsjka Ukrajina (Pidkarpatsjka Rusj) u mizhnarodnyj vidnosynakh (travenj 1938 – berezenj 1939 rr.)* [Carpathian Ukraine (Subcarpathian Rus) in international relations (May 1938 – March 1939)], Uzhghorod. (in Ukrainian).
- Boldyzhari, M. M., 1998. *Kraju mij ridnyj. Naukovo-populjarni narysy z istoriji Zakarpattja* [My native land. Popular essays on the history of Transcarpathia], Uzhghorod. (in Ukrainian).
- Boris Čelovský, 1997. *Řešení česke otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945*, Praha: Tilia. (in Czech).
- Brashhajko, Ju. M., 2009. «Shho ja vydiv na Zakarpattju...»: *Spoghady* ["What I saw in Transcarpathia ...": Memories] / Peredm. ta upor. I.Likhtej, Ju. Sidej, Uzhghorod: Lira. (in Ukrainian).
- British Foreign Office Files on Ukraine and Ukrainians 1917 – 1948 with supplementary files from The War Office, The Cabinet Office and the Empire Marketing Board* by J.V. Koshiv, 1997. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, Edmonton. (in English).
- Centralnyj derzhavnyj arkhiv gromadsjkykh objednanj Ukrajinj [Central State Archives of Public Associations of Ukraine] (CDAGhO), f. 269, op. 3, spr. 6.
- Cornel Grad, 2007. *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919 – 1940). Documente*, Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Ред. В. Чубота, Т. Нікоара, М. Вереш, Л. Горват, Cluj-Napoca–Satu Mare, с. 201–252. (in Romanian).
- Dilo [Case]*, 16 bereznja 1939. (in Ukrainian).
- Dilo [Case]*, 17 bereznja 1939. (in Ukrainian).

- Documents on German Foreign Policy (DGFP) 1918 – 1945. 1951. From the Archives of the German Foreign Ministry. Series D (1937 – 1945) / Volume IV. The Aftermath of Munich October 1938 – March 1939, Washington. (in English).*
- Ghaluzevyj arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral Archive of the Security Service of Ukraine], f. 13, spr. 928, t. 2.
- God krizisa 1938 – 1939* [Year of crisis 1938 – 1939], 1990. Dokumenty i materialy v dvuh tomah. T. 1 (29 sentjabrja 1938 – 31 maja 1939), Moskva: Polytyzdat. (in Russian).
- Jefremov, S., 2009. *Boji 14 – 15 bereznja 1939 roku na Karpatskijj Ukraini* [Fighting March 14 – 15, 1939 in the Carpathian Ukraine] / Red. ta vstup. statija M. Mushynky, Uzhghorod: Grazhda. (in Ukrainian).
- Kennan George Frost, 1968. *From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938 – 1940: Diplomatic Papers*, Princeton NJ: Princeton Univ. Press. (in English).
- Ladislav Suško, 1973. Nemecká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembrovej krizy 1938 do rozbitia Československa v marci 1939, *Československý časopis historický*, XXI. 2, Prague, s. 195. (in Czech).
- Lidové Noviny*, 17 března 1939. (in Czech).
- Macartney C. A., 1957. *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929 – 1945*. P. II, Edinburg: University Press. (in English).
- Magyarország külpolitikája 1938 – 1939. 1970. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936 – 1945.* / Ádám Magda; Magyar Tudományos Akadémia. Történettudományi Intézet, Budapest. (in Hungarian).
- Mandryk, M., 2009. Karpatskijj gheopolitychnyj chynnyk 1938 – 1939 rr. u systemi mizhnarodnoji dyplomaciji [Carpathian geopolitical factor of 1938 – 1939 in the system of international diplomacy], *Z arkhiviv VUChK-GhPU-NKVD-KGhB*, №1 (32), Kyjiv – Kharkiv: Prava ljudyjny. (in Ukrainian).
- Marjyna, V., 2003. *Zakarpatskaja Ukrajna (Podkarpatskaja Rusj) v polytyke Benesha y Stalina* [Transcarpathian Ukraine (Subcarpathian Rus) in the politics of Benes and Stalin], Moskva. (in Russian).
- Michał Jarnecki, Piotr Kołakowski, 2017. *"Ukraiński Piemont". Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938 –1939*, Warszawa: Wydawnictwo: Oficyna Wydawnicza RYTM. (in Polish).
- Montgomery J. F., 1993. *Hungary the unwilling satellite*, New York. (in English).
- Novyj shljakh [New Way]*, 13 kvitnja 1939. (in Ukrainian).
- Pahiria, O., 2009. Nevidomi lysty deleghaciji urjadu Karpatskjoji Ukrainy do urjadu Ughorshhyny [Unknown Letters from the Delegation of the Government of the Carpathian Ukraine to the Government of Hungary], *Z arkhiviv VUChK-GhPU-NKVD-KGhB*, №1 (32), Kiev-Kharkov: Prava ljudyjny, s. 49–70. (in Ukrainian).
- Pahiria, O., 2019. Podijj 13 – 14 bereznja 1939 r. v Khusti: putch, povstannja chy zbrojnyj konflikt? [Events of March 13 – 14, 1939 in Khust: putsch, rebellion or armed conflict?], *Karpatsjka Ukrajina – nezalezna derzhava. Materialy mizhnarodnoji naukovoji konferenciji, prysvjachenoji 80-richhju progholoshennja nezalezhnosti Karpatskjoji Ukrainy* (Uzhghorod, 14 – 15 bereznja 2019), Uzhghorod, s. 21–37. (in Ukrainian).
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin). Innere Politik. Parlaments-Parteiwesen. R. 103419.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA, Berlin). Politische Beziehungen der Karpatho-Ukraine zu Deutschland. Vol. IV 127. R. 103408.
- Pushkash, A., 1999. Zakarpat'e v mezhdunarodnyh otnoshenijah nakanune Vtoroj mirovoj vojny [Transcarpathia in international relations on the eve of World War II], *Karpatsjka Ukrajina: pytannja derzhavno-pravovogho rozvytku i mizhnarodnogho stanovishha*, Uzhghorod, s. 20–42. (in Russian).
- Pushkash, A., 2006. *Civilizacija ili varvarstvo. Zakarpat'e 1918 – 1945* [Civilization or barbarism. Transcarpathia 1918 – 1945], Moskva: Evropa. (in Russian).
- Roghach, I., 1939. Pid praporom nezalezhnosti [Under the banner of independence, Carpathian Ukraine in the struggle], *Karpatsjka Ukrajina v borotjbi*. Zbirnyk, Videnj: Vydannja Ukrajinskjoji Presovoji Sluzhby, s. 109–115. (in Ukrainian).
- Savchyn, M., 2019. Karpatsjka Ukrajina ta kontynujitet ukrajinskjoji derzhavnosti [Carpathian Ukraine and the Continuity of Ukrainian Statehood], *Karpatsjka Ukrajina – nezalezna derzhava, Materialy mizhnarodnoji naukovoji konferenciji, prysvjachenoji 80-richhju progholoshennja nezalezhnosti Karpatskjoji Ukrainy* (Uzhghorod, 14 – 15 bereznja 2019), Uzhghorod, s. 253–261. (in Ukrainian).
- Seton-Watson R. W., 1939. *From Munich to Danzig*, London: Methuen.
- Shandor, V., 1996. *Spomyjny. T. 1. Karpatsjka Ukrajina. 1939 – 1945* [Memories. Vol. 1. Carpathian Ukraine. 1939 – 1945], Uzhghorod: MPP: Grazhda. (in Ukrainian).
- Smetana V., 2008. *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938 – 1942)*, Prague: Karolinium Press. (in English).
- Stakhiv, V., 2005. *Pro ukrajinsjku zovnishnju polityku, OUN, Karpatsjku Ukrajinu ta politychni vbyvstva Kremlja* [On Ukrainian foreign policy, the OUN, the Carpathian Ukraine and the Kremlin's political killings], Ghadjach. (in Ukrainian).
- The British War Blue Book*, 1939, London. (in English).
- The French Yellow Book*, 1939, Paris. (in English).
- The New York Times*, 16 March 1939. (in English).
- Tomášek D. 1988, *Deník druhé republiky*, Praha, Naše vojsko. (in Czech).
- Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg, 1949*. 14 November 1945 – 1 October 1946 – Nuremberg. Volume XXXI. (in English).
- Vasylyna, N., 2009. *Karpatsjka Ukrajina v mizhnarodnykh vidnosynakh naperedodni Drughoji svitovoji vijny. Nove bachennja podijj* [Carpathian Ukraine in International Relations on the Eve of the Second World War. New Vision of Events], Uzhghorod: Karpaty. (in Ukrainian).
- Veghesh, M., 1997. *Karpatsjka Ukrajina 1938 – 1939 rokiv u zaghaljnoevropejskomu istorychnomu konteksti* [Carpathian Ukraine 1938 – 1939 in a pan-European historical context]: u 2-kh tomakh, Uzhghorod. (in Ukrainian).
- Veghesh, M., 2004. *Karpatsjka Ukrajina. Dokumenty i fakty* [Carpathian Ukraine. Documents and Facts], Uzhghorod: Karpaty. (in Ukrainian).
- Veghesh, M., Tokar M. 2018. *Vershyna dukhu. Do 80-richhja progholoshennja derzhavnoji nezalezhnosti Karpatskjoji Ukrainy* [Top of the Spirit. To the 80th Anniversary of the Declaration of State Independence of the Carpathian Ukraine], Uzhghorod: Karpaty. (in Ukrainian).

- Veghesh, M., Tokar, M., 2009. *Karpatsjka Ukrajina na shljakhu derzhavotvorenja* [Carpathian Ukraine on the path of state formation], Uzhghorod: Karpaty. (in Ukrainian).
- Vengrija i vtoraja mirovaja vojna [Hungary and the second world war], 1962. Sekretne diplomateskie dokumenty iz istorii kanuna i perioda vojny, Moskva. (in Russian).
- Vincent Shandor, 1969. Carpatho-Ukraine: important part of the Ukrainian state, *The Ukrainian Quarterly*, Volume XXV. (in English).
- Voennaja razvedka informiruet [Military intelligence informs], 2008. Dokumenty Razvedupravlenija Krasnoj Armii. Janvar' 1939 – ijun' 1941 g. / Sost. V. Gavrilov, Moskva: MFD. (in Russian).
- Vony boronyly Karpatsjku Ukrajinu: Narysy istoriji nacionaljno-vyzvolnoji borotjby zakarpatsjkykh ukrajinciv [They Defended Carpathian Ukraine: Essays on the History of the National Liberation Struggle of Transcarpathian Ukrainians], 2002. / M. M. Veghesh, M. V. Deleghan, O. D. Dovghanych ta in. (Vidp. red. M. M. Veghesh), Uzhghorod: Karpaty. (in Ukrainian).
- Zlepko, D., 1994. Ukrajsinsjke pytannja u 1938 – 1939 rokakh i Tretij Rajkh [The Ukrainian Question in 1938 – 1939 and the Third Reich], *Zapysky Naukovogho tovarystva im. Shevchenka. Praci istoriko-filosofsjskoji sekciji*, T. 228 (SSKhKhVIII), Ljviv, s. 249–308. (in Ukrainian).

SUMMARY

FOREIGN POLICY MANOEUVRES OF THE GOVERNMENT OF CARPATHO-UKRAINE IN THE WAKE OF HUNGARY'S AGGRESSION (MID-MARCH 1939)

Oleksandr Pahiria

Candidate of History, Senior Researcher at the Memorial Museum
Territory of Terror, Lviv

The article analyses the diplomatic efforts of the Government of Augustyn Voloshyn called to ensure international recognition for the independence of Carpatho-Ukraine and protect its sovereignty in the wake of the break-up of Czecho-Slovakia and the onset of Hungary's armed aggression in mid-March 1939. On the basis of analysis of vast Ukrainian and foreign sources, in particular, diplomatic documents from German, Polish and Czech archives, four main foreign policy directions of the Carpatho-Ukrainian government are studied: 1) attempts to obtain protectorate from Nazi Germany under the Slovakian scenario; 2) appeals to Western democracies (Great Britain, France, and the USA) for diplomatic interventions in Budapest so to settle the conflict with Hungary; 3) efforts to come into direct talks with Budapest in order to stop hostilities and discuss the future of the land as part of Hungary; 4) attempts to garner the support of Bucharest in the conflict with Hungary and obtain its protectorate. Despite their contradictory and controversial nature, all the four vectors pursued one goal – to protect the sovereignty of Carpatho-Ukraine and the interwar achievements of the Ukrainian movement in the region. Eventually, neither of the mentioned efforts of the Carpatho-Ukrainian Government succeeded due to the unfavourable international situation. Germany decided at the cost of Carpatho-Ukraine to engage Hungary into its military and political alliance for the future war in Europe. The Western countries swallowed the vanishing of an entire country – Czecho-Slovakia from the European map and started to pretend that the Carpatho-Ukraine issue suddenly became an internal matter of Hungary. After taking over Subcarpathia with German assistance, Budapest was not willing to engage in any talks with representatives of the Khust government and considered itself to be a full-fledged master of the region. Despite its territorial appetite for the South-Eastern part of Carpatho-Ukraine, Romania found it dangerous to be engaged in open conflict with its neighbour.

Keywords: Carpatho-Ukraine, Khust, Augustyn Voloshyn, Germany, Hungary, Romania, the West, protectorate.